

reecenzije

CHRISTLICHER GLAUBE IN MODERNER GESELLSCHAFT. Enzyklopädische Bibliothek in 30 Teilbänden, izd. Franz Böckle, Franz-Xaver Kaufmann, Karl Rahner i Bernhard Welte uz suradnju Roberta Scherera, Herder, Freiburg i. Br. 1981. sl.

Izdavačka kuća Herder u Freiburgu poznata je širom svijeta po svojim izdanjima kršćanske i katoličke orijentacije. Njezin leksikografski odjel već odavno izdaje standardne enciklopedije i leksikone. Pustivši po strani starija izdanja, spomenimo samo novija djela koja su još uvijek vodeća na području crkvene i teološke leksikografije: Lexikon für Theologie und Kirche, 10 sv. i registarski svezak, 1957 – 1967, izd. Josef Höfer i Karl Rahner. Leksikonu su kasnije dodana tri sveska koncilskih dokumenata u latinskom originalu i njemačkom prijevodu, uz osobito vrijedne kratke komentare.

Djelo je nastalo u prijelomno doba katoličke teologije: započeto nekoliko godina prije Drugoga vatikanskog sabora, doručivano tijekom koncilskih godina, da bi posljednji svezak izašao po završetku sabora. Djelo je u neku ruku univerzalni priručnik katoličke teologije, gdje je u kraćim člancima izneseno ono do čega je doprla teologija u to vrijeme. Osobit pečat djelu dao je Karl Rahner, koji je sam napisao mnoge ključne članke dogmatske naravi.

No Drugi vatikanski sabor donio je mnogo toga što je bilo doista novo i što se nije uspjelo uvrstiti u ovaj leksikon. Onaj željeni „aggiornamento“ i pastoralno usmjerenje, osobito što se tiče ključnih teoloških pojmova, približio je širim slojevima novi leksikon *Sacramentum Mundi*. *Theologisches Lexikon für die Praxis* 4 sv., 1968–1969 (internacionalno izdanje na više jezika).

Ovim značajnim djelima treba pribrojati i veliki *Handbuch der Pastoraltheologie*, 4 sveska plus leksikon, 1964–1972., koji iako nije u bfti leksikografskog tipa, ipak predstavlja velik zaokružen *priručnik* kapitalnog

značenja. Redakcija je bila u rukama vodećih teologa i pastoralista: Franz Xaver Arnold, Karl Rahner, Viktor Schurr, Ferdinand Klostermann i Leonhard M. Weber.

Na pokoncilski razvoj i vjerska situacija u ovo posljednje vrijeme iziskivali su leksikon novog tipa. To su izrazili mnogi suradnici koji su 1980. u almanahu *Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft* (Kršćanska vjera u modernom društvu) najavili potrebu tog novog tipa „enciklopedije“ i pristali na suradnju.

Imajući pred očima vjeru u modernoj industrijskoj civilizaciji, izdavačka kuća Herder dala se na nov pothvat. Izdaje djelo *Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft*. Enzyklopädische Bibliothek in 30 Teilbänden (Kršćanska vjera u modernom društvu) najavili potrebu tog novog tipa „enciklopedije“ i pristali na suradnju. Imajući pred očima vjeru u modernoj industrijskoj civilizaciji, izdavačka kuća Herder dala se na nov pothvat. Izdaje djelo *Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft*. Enzyklopädische Bibliothek in 30 Teilbänden (Kršćanska vjera u modernom društvu). U djelu sudjeluje stotinjak raznih stručnjaka, od kojih tridesetak nisu teolozi nego eksperti na drugim, osobito antropološkim područjima. Već sam naslov najavljuje smjer i program. U modernom industrijskom društvu nisu toliko u pitanju strogo crkvena ili konfesionalna pitanja, nego sama srž vjere. Moderna sekularizacija i posebice razvoj raznih antropoloških znanosti s raznih strana „izazivaju“ kršćansku vjeru. Dugo godina Crkva je bila u ignoriranju, defenzivi ili napadanju s obzirom na ove moderne tokove. Koncilski „aggiornamento“ ima sasvim drugi ton. On nije ni napadanje ni prilagođivanje, nego dijalog u nadi da će to biti od koristi i za vjeru i za razne znanstvene discipline. Djelo predstavlja smion pokušaj da se s temeljnih pozicija kršćanske vjere otvoreno gleda u oči raznim problemima što ih nameće moderni svijet i njegova civilizacija. Nema ovdje bijega u patrističku ili skolastičku erudiciju, nego se stoji na valu sadašnjeg trenutka kršćanske vjere, gdje ima i mogućnosti i opasnosti. Stoga je bitno životna i egzistencijalna oznaka ovog djela, na širokoj interdisciplinarnoj i ekumenskoj podlozi. Među suradnicima ima i katolika i protestanata, čak i židova. Autori su većinom s njemačkog jezičnog područja, ali

ima poznatih imena i iz inozemstva (H. Bouillard, P. Ricoeur, L. Kolakowski, J. J. Petuchowski itd.). U 29 „polusvezaka“ (od 130 do 200 stranica) obrađeno je stotinjak tema ili natuknica. Pojedinu temu obrađuje često više suradnika, svaki sa svog aspekta. Od prvotno zamišljenih 1000 tema došlo se do stotinjak tema za koje se smatra da su ključne za kršćansku vjeru u sadašnjem trenutku industrijske civilizacije. Dakako da „in obliquo“ ima i mnogo drugih tema ili pitanja sadržanih u ovih stotinjak, što će posebice biti vidljivo iz 30. sveska, koji će sadržavati registar svih tema ili natuknica. Ovo nije neka *Summa* koja bi sistematski raspravljala o svim istinama kršćanske vjere, nego je izbor izvršen tako da se ima pred očima izazov modernog vremena. Na početku svake teme je uvodni prikaz ili kazalo, s upućivanjem na druge srodne teme, a na kraju je alfabetskim redom navedena najvažnija literatura, pretežno njemačka.

Iako je djelo već skoro pri završetku, upozoravam već sada na ovo interesantno i značajno djelo, ne bi li se tkogod možda požurik i nabavio ga (osobito za školske i sjemenišne knjižnice) još dok traje pretplatnička cijena od 850 DM. Po završetku djelo će biti znatno skuplje.

Budući da u ovom prikazu nije moguće ulaziti „in meritum“ pojedinih članaka, navest ćemo dosada izišle sveske, naznačivši obrađene teme i njihove autore.

1. svezak: Robert Scherer, Wirklichkeit — Erfahrung — Sprache; Emmanuel Levinas, Dialog; Henri Bouillard, Transzendenz und Gott des Glaubens.
2. sv.: Hans-Georg Gadamer/Heinrich Fries, Mythos und Wissenschaft; Alois Halder/Wolfgang Welsch, Kunst und Religion; Max Seckler/Jakob J. Petuchowski/Paul Ricoeur/Richard Brinkmann, Literarische und religiöse Sprache.
3. sv.: Karl Rawer/Karl Rahner, Weltall — Erde — Mensch; Stefan Niklaus Bosshard, Evolution und Schöpfung; Bernhard Hassenstein, Tier und Mensch; Klaus M. Meyer-Abich, Natur und Geschichte.
5. sv.: Raphael Schulte, Leib und Seele; Gisbert Greshake, Tod und Auferstehung.
6. sv.: Medard Boss, Triebwelt und Personalisation; Gion Condrau, Entwicklung und Reifung; Gion Condrau, Lebensphasen — Lebenskrisen — Lebenshilfen; Franz Böckle, Geschlechterbeziehung und Liebesfähigkeit.
7. sv.: Otto Hermann Pesch/Franz-Xaver Kaufmann/Karl Herbert Mandel, Ehe; Kurt Lüscher/Franz Böckle, Familie.

8. sv.: Doris Knab/Georg Langemeyer, Bildung; Heinrich Rombach, Leistung und Muse; Alois Halder, Aktion und Kontemplation; Günter Brakelmann, Arbeit.

9. sv.: Heinrich Döring/F.-X. Kaufmann, Kontingenzerfahrung und Sinnfrage; Medard Boss/Karl Rahner, Angst und christliches Vertrauen; Gisbert Greshake, Glück und Heil; Ludger Oeing-Hanhoff, Negativität und Böses.

10. sv.: Heinrich Schipperges/Erwin Ringel/Erich Zenger/J. B. Brantschen, Leiden; Heinrich Schipperges, Gesundheit — Krankheit — Heilung; Gion Condrau/Paul Sporken, Sterben — Sterbebeistand; Fritz Meerwein/Robert Leuenberger, Trauer und Trost.

11. sv.: Iring Fetscher, Ordnung und Freiheit; Gesine Schwan, Partizipation; Friedhart Hegner, Planung — Verwaltung — Selbstbestimmung.

12. sv.: Gerhard Otte, Recht und Moral; Franz Böckle, Werte und Normbegründung; Gion Condrau/Franz Böckle, Schuld und Sünde; Dietmar Mieth, Gewissen.

13. sv.: Otto Hermann Pesch, Gesetz und Gnade; Heinz Eduard Tödt, Friede; Johannes Gründel, Strafen und Vergeben.

17. sv.: Walter Kerber/Claus Westermann/Bernhard Spörlein, Gerechtigkeit; Walter Kerber/Alfons Deissler/Peter Fiedler, Armut und Reichtum; Emil Küng, Ökonomie und Moral.

19. sv.: Alexander Schwan, Humanismus und Christentum; Nikolaus Lobkowicz/Henning Ottmann, Materialismus, Idealismus und christliches Weltverständnis; Alexander Schwan, Pluralismus und Wahrheit.

20. sv.: Richard Schaeffler, Wissenschaftstheorie und Theologie; Günter Altner, Technisch-wissenschaftliche Welt und Schöpfung; Franz Böckle/August Wilhelm von Eiff, Wissenschaft und Ethos.

21. sv.: Max Seckler, Aufklärung und Offenbarung; Bernhard Welte, Ideologie und Religion; Richard Schaeffler, Kritik und Anerkennung.

23.: Mas Seckler, Tradition und Fortschritt; Lou H. Silbermann/Heinrich Fries, Utopie und Hoffnung; Golo Mann/Karl Rahner, Weltgeschichte und Heilsgeschichte; Paulus Engelhardt, Versöhnung und Erlösung.

24. sv.: Albert Raffelt/Karl Rahner, Anthropologie und Theologie; Ingolf U. Dalfarth/Eberhard Jüngel, Person und Gottebenbildlichkeit; Jürgen Werbick, System und Subjekt.

25. sv.: Thomas Luckmann/Heinrich Döring/Paul M. Zulehner, Anonymität und persönliche Identität; Bernhard Casper, Alltagserfah-

rung und Frömmigkeit; Edward Schillebeeckx, Erfahrung und Glaube; F.X. Kaufmann/Günter Stachel, Religiöse Sozialisation.

26. sv.: Leszek Kolakowski, Toleranz und Absolutheitsanspruch; Bernhard Welte, Christentum und Religionen der Welt; Johann Maier/ J.J. Petuchowski/Clemens Thoma, Judentum und Christentum.

27. sv.: Heinz Eduard Tödt, Menschenrechte – Grundrechte; Francis Fiorenza, Religion und Politik; Alexander Schwan, Legitimation.

Kako se vidi, „biblioteka“ još nije završena, ali to će uskoro biti, budući da se izdavač drži rokova. Teme su u pojedinim svescima grupirane po srodnosti, pa bi se pojedini svesci mogli prodavati i zasebno, iako izdavač, barem zasada, daje samo kompletno djelo. Djelo je izvrsna dopuna ranijih „standardnih“ leksikona pod egzistencijalnim aspektom i kao ozbiljan interdisciplinarni dijalog „kršćanske vjere u modernom društvu“.

M. VALKOVIĆ

R. H. GUNDRY: SŌMA IN BIBLICAL THEOLOGY, WITH EMPHASIS ON PAULINE ANTHROPOLOGY, Cambridge, University Press 1976, 267 str.

Knjiga je izašla u nizu Society for New Testament Studies Monograph Series, br. 29. Autor je profesor NZ na Westmont Collegeu u Santa Clari, Kalifornija, SAD. U Americi je poznat po zamašnom, preglednom i ilustriranom uvodu u NZ *A Survey of the New Testament*, Grand Rapids 1970. Piše članke o Pavlovim poslanicama.

U knjizi obrađuje Pavlov pojam *sōma* (= tijelo) sa stajališta da li *sōma* u SP, a posebno kod Pavla, označuje ljudsku osobu (kao što drži Bultmann) ili materijalni ali bitni element čovjeka. U prvom dijelu istražuje razloge za i protiv holističkog poimanja tijela (str. 3–80), analizirajući tekstove grčke literature, LXX, NZ i posebno pavlovska mjesta u kojima dolazi *sōma*. U drugom dijelu iznosi pregled učenja o čovjeku ukoliko je sastavljen od materijalnog i duhovnog elementa prema Grcima, SZ, židovstvu i NZ (83–156). U trećem istražuje teologiju o somi kao fizičkom tijelu kod Pavla (159–244).

Knjiga je u biti polemika protiv Bultmannova tumačenja Pavlove antropologije. Bibličari su već davno opazili da u biblijskom

grčkom soma ponekad stoji mjesto osobne zamjenice, *Basar-sōma*, odnosno *nefeš-psyhē* u mnogim biblijskim tekstovima označuju cijelog čovjeka, za razliku od grčkog dualizma gdje se čovjek strogo sastoji od tijela i duše. Bultmann je ustanovio da Pavao izrazom *sōma* označuje cijelog čovjeka ukoliko je prepušten prirodnim silama. Za njega je „*sōma* najobuhvatniji izraz koji Pavao upotrebljava za označavanje ljudske egzistencije“. Gundry je podložio filološkoj i religijsko-povijesnoj analizi sve tekstove kojima se služi Bultmann (i mnogi drugi) te ustanovio da se izrazom *sōma* ne prikazuje cijeli čovjek nego njegov materijalni aspekt.

„Smrt nije prestanak nego odvajanje pri kojem trpi svaki pojedini dio. Tijelu ponestaje snage uslijed odsutnosti duše; duši ponestaje sredstvo djelovanja uslijed odsutnosti tijela. Možda je to razlog što se pokojnici redovno ne nazivaju 'dušama', jer je to izraz koji uključuje životnost, nego 'sjenama'... Duša *ima* tijelo i tijelo *ima* dušu, a čovjek kao cjelina *jest* oboje, psihofizička jedinica (unity), ali ne monada“ (str. 120–121). Zato je za G. „unutarnji čovjek“ iz 2 Kor 4,16 i drugih Pavlovih mjesta „ljudski duh, ukoliko je središte psihičkih osjećaja“ (str. 137). „Vanjski“ bi čovjek bilo fizičko tijelo ukoliko je podložno nevoljama, raspadanju i smrti. U Pavlovoj nauci o čovjeku, koja, dakako, nije sistematična nego je iznesena radi soteriologije, Gundry vidi dihotomiju, ali drugačiju od grčke dihotomije (i kasnije skolastičke nauke o ljudskom kompozitumu): „Stoga zaključujemo da je Pavao zajedno s većinom Židova i drugim ranim kršćanskim piscima ustaljeno mislio o čovjeku kao o dvojstvenom biću koje se sastoji od dva dijela (a duality of two parts): tjelesnog i bestjelesnog, a ti su dijelovi namijenjeni da zajedno funkcioniraju, ali se mogu razlikovati i razdvojiti... Pavlovski izrazi o ovom dvojstvenom biću su različiti. Nema jedne, ustaljene formule kao što bi bilo jasno i dosljedno upotrebljavanje para *sōma* i *psyhē*. 'Unutarnji čovjek', 'duh', 'duša', 'um', 'srce' – svi ti izrazi odaju bestjelesni dio čovjeka i njegove različite funkcije. 'Izvanjski čovjek', 'put', 'tijelo', 'udovi', 'usta', 'lice' i nekoliko metafora slično označuju tjelesni dio čovjeka. Izrazi iz objiju kategorija stoje u parovima jedan uz drugi. To bi još moglo označavati samo dva gledišta o jednom nedjeljivom biću. Ti izrazi, međutim, često stoje kao oštri kontrasti do te mjere kao da su razdvojeni, iako ne postoji želja za razdvajanjem niti je tjelesno potcijenjeno. Djelovati, naime, može cijeli čovjek u sjedinjenosti svojih dijelova,